

GRYGAR, Mojmir: TRVÁNÍ A PROMĚNY (Dvanáct kapitol o umění a dějinách). Praha : Torst, 2006. 416 s.

Metodologický koncept knihy Mojmiru Grygara *Trvání a proměny* charakterizuje sústredená interpretácia vnútorne diferencovanej témy. Pri jej definovaní si autor všima relatívne stabilnú organizáciu umeleckých javov, ktoré opisujú rozličné kulturologické modely. Okrem toho rekonštruje vzťah medzi jednotlivými časťami a celkom, pričom zohľadňuje dynamický a historicky ukotvený vývojový proces. Vďaka tomu sa odkryté štruktúry spoločenských a umeleckých fenoménov vyrovnávajú s vlastnou nezávislosťou a zároveň prepojenosťou na aktivitu jednotlivých subjektov. Základný pomer medzi trvaním a premenou podriaďuje tvorca adresátom jazykových prejavov, jazykovej situácii a predovšetkým konkrétnemu spoločenskému kontextu. V ňom upozorňuje na zmeny významu nielen textových štruktúr. Pri ich recepcii uprednostňuje historické konkrétnosti. V tomto prípade však nevyužíva interpretačne vágne pole intuitívnosti. Prvoradým záujmom Grygara zostáva vecné teoretické ukotvenie, ktoré počíta s literárnoteoretickým diskurzom. Paradoxne aj vďaka tomu dochádza k zmazávaniu rozdielov medzi literárnovednými, historickými, filozofickými a kulturologickými doménami. Napriek stieraniu fundamentálnych odlišností však v práci dominuje pohľad literárneho vedca, ktorý akceptuje vymedzenie hraníc medzi fiktívnosťou literárneho textu a konkretizáciou v historickom rámci. Tejto perspektíve zodpovedá diferencovaná, no zároveň otvorená estetická a historická podstata umeleckého artefaktu.

Autor tohto takmer monografického diela vychádza z iniciatív Pražskej školy a patrí k popredným pokračovateľom diela Jana Mukařovského. Predkladaná kniha je preto určitou obranou štrukturalistických východísk, ktorým opako-

vane vyčítali neschopnosť interpretovať historické základy a vývojové smerovania literárnych textov. Samotný pojem „dejinnosti“ tak prechádza do centra Grygarovej pozornosti. S týmto problémom sa však autor vyrovnáva s veľkou precíznosťou a dôkladnosťou. Kladie si množstvo otázok, pričom k odpovediam pristupuje koncepčne. Upozorňuje na mimoliterárne vplyvy, ktoré sa dotýkajú procesu literárnej tvorby. Ich podstatu ale nevzťahuje na biografické informácie o autoroch. Dôležitým faktorom, ktorý autor dôsledne reprodukuje a následne analyzuje, sa stáva v priestore literárneho a interdisciplinárneho umeleckého výskumu proces dôsledného akceptovania a zapájania osobnosti do kategórií metodologického uvažovania o kvalitách, motívoch a zámeroch konkrétneho diela. Aktuálne úvahy o žánrovo veľmi diferencovanom spôsobe písania totiž na jednej strane preferujú kombinácie historických, biologických, psychologických alebo sociologických príčin, na druhej strane nezabávajú texty ich vlastnej osobitosti a jedinečnosti. Okrem snahy o autentickejší pohľad na minulosť predstavuje podobný výskum celkom legitímnu podobu hľadania umeleckej cesty. Súbor všetkých príčin, ktoré sa podpisujú pod priamociare odhaľovanie usúvzťažnených prvkov ale nie je možné obsiahnuť v plnej miere. Na jeho začiatku stojí predpoklad skúmania rôznorodého vzťahu človeka voči okolitému svetu a voči sebe. Takáto konfrontácia zasahuje a ovplyvňuje prepojenie verifikovanej ľudskej entity s artefaktom prózy, ktorej sa realizácia porovnávania čiastočne prispôsobuje. Práve otázka ľudského faktoru zostáva jedným z ústredných problémov. V nej sa zohľadňujú schopnosti individuálnej a nadindividuálnej povahy. Výsledok takýchto konštatovaní portrétuje jednotlivca do formy nedeliteľného celku a skúma jeho úlohu v historickom procese.

V týchto intenciách autor prekračuje obmedzený priestor estetiky a dostáva sa do

všetkých spoločenských kontextov, ktoré počas existencie umenia vstúpili do zorného uhla recepcie umeleckého diela. Preto sa neobmedzuje len na fenomén kontinuity, ale veľmi často reaguje na úlohy rozporov a diskontinuity umeleckých prostriedkov. V terminologickom definovaní literárnej histórie však nachádza množstvo obmedzení, ktoré vychádzajú z funkcií nadindividuálnych literárnych štruktúr. Tie nepracujú len zo statickou bázou literárnych noriem, ale pomerne citlivo pristupujú k pozícii autora a širších umeleckých zoskupení. Podobným spôsobom definuje Grygar konkrétny odraz estetických objektov v povedomí recipientov. Upozorňuje však na problémy pri rozlišovaní individuálnych elementov, ktorým zodpovedajú konkretizácie literárnych jednotiek a ich všeobecná dobová platnosť. Dôležité teoretické aspekty autorovho dlhodobého výskumu, ku ktorému pristupuje zo širokých metodologických stanovísk, dokladá aj široký pramenný materiál. V ňom prekračuje hranice českej literatúry a literárnej vedy. Z istých pozícií podrobujú kritike relativistické prístupy k dejinám, pričom poukazuje na veľkú mieru zjednodušovania a povrchnosti v akceptovaní fenoménu historickosti. Reaguje na zovšeobecnenia Derri-du, de Mana, Rortyho. Všíma si ich viazanosť na autonómny tvar textu, na vzájomne diferencované interpretačné možnosti, na metatextovú podstatu literatúry. V jasnom vyhraňovaní voči záverom predstaviteľov postmoderny a dekonštrukcie nepoužíva len tradičné prístupy pražského štrukturalizmu. Hľadanie zmyslu umeleckého diela a nekonečné obnovovanie jeho historických a spoločenských konkrétností totiž opiera o staršie európske iniciatívy. Vychádza z tradície osvietenstva, racionalizmu a karteziánstva, pričom pomerne citlivo pristupuje k početným tematickým a formálnym odlišnostiam. V tomto smere rezignuje na tvorbu jednej idey, jediného systému pravidiel, ktoré si všíma v literárnohistorických prístupoch a záveroch 19. storočia. Samotné dielo vníma ako priesečník viacerých systémov, ktoré sú estetickou recepciou materiálnej a duchovnej ľudskej aktivity. Riešenie vidí v koexistencii a zároveň dynamic-

kom konkurovaní týchto komponentov. Presnejšie odkrývanie identity tak akceptuje rôznorodosť prístupov pri jej definovaní.

Šírku autorovho teoretického záberu dokumentujú aj názvy dvanástich samostatných kapitol: Štruktúra procesu, Dejiny a čas, Špecifickosť umenia, Estetická norma, Hranice umeleckého diela, Směřování vývojového procesu, Motivace změn, Trvání a proměny, Mukašovského pojetí vývoje, Podněty pařížského štrukturalizmu, Proměny štrukturních prvků a Osobnost v proměnách umění. Tie v prípade koncepcie diela predstavujú konkretizácie viacerých schém, ktoré však odrážajú jeden centrálny prístup k problému. Autor samozrejme nevytvára nespochybniteľný model. Jeho interpretačný pokus skôr zachytáva určitú syntézu, ktorá je jednou z legitímnych alternatív. V tomto smere poukazuje na súbor estetických a sociálnych hodnôt. Rozlišuje medzi skrytými a explicitnými vplyvmi, čo sa občas premieta do formovania pravidiel a konvencií. Tie sa najviditeľnejšie prejavujú na miestach, kde boli najčastejšie využívané a porušované. Štruktúrne premenlivosti autor dokazuje na pozadí klasických diel svetovej a českej literatúry. Zároveň nevynecháva ani texty, ktoré pochádzajú zo začiatku 20. storočia a namiesto tradície preferujú inováciu. Umelecké zmeny však nie sú jedinou hodnotou diela. Oveľa väčší priestor venuje Grygar hľadaniu synchronného kontinua. Robí to napriek vedomiu, že komplexná literárna tradícia sa nevyznačuje jednoduchou lineárnosťou. Túto skutočnosť vyrovnáva harmonizáciou literárnych a mimoliterárnych hodnôt. Prostredníctvom nich autor sústreďuje svoju pozornosť na vzťahy medzi týmito javmi a na významovú produktivitu umeleckých, v tomto prípade prednostne literárnych štruktúr a ich kontextov. Práve tie rozhodujú o odlišných významoch a funkciách konkrétnych diel.

Záverečná poznámka sa preto dotkne obsahového pozadia predkladanej knihy. Okrem jednoznačne definovaných okruhov, ktoré riešia jednotlivé kapitoly, zostávajú dôležitým materiálom zdanlivo marginálne poznámky a nenápadné odbočenia. Tie nezastupiteľne dopĺňajú

Grygarovu myšlienkovú dôslednosť a potvrdzujú šírku jeho vecnej argumentácie. V nej autor zmysluplne prekračuje pravidlá a rámec najaktuálnejšieho výskumu, pričom definuje presné konštanty: „*Je to jednak štruktúrní pojatí souvztažností synchronických stavů a diachronických procesů v kultuře a společnosti, jednak přesvědčení, že umělecká tvorba, ať již se vyjadřuje jakýmkoli médií a ať je spojena s jakýmkoli mimouměleckými funkcemi, normami a hodnotami, má svůj nezaměnitelný, specifický statut.*“

Karol Csiba

JAMBOR, Ján: DIE ROLLE DES ZUFALLS BEI DER VARIATION DER KLASSISCHEN EPISCHEN KRIMINALLITERATUR IN DEN BÄRLACH-ROMANEN FRIEDRICH DÜRRENMATTS (Úloha náhody pri variácii klasickej epickej kriminálnej literatúry v bärlachovských románoch Friedricha Dürrenmatta). Prešov : Prešovská univerzita, Filozofická fakulta, 2007. 312 s.

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity vydala minulý rok dôležitú monografiu germanistu Jána Jambora *Die Rolle des Zufalls bei der Variation der klassischen epischen Kriminalliteratur in den Bärlach-Romanen Friedrich Dürrenmatts* (Úloha náhody pri variácii klasickej epickej kriminálnej literatúry v bärlachovských románoch Friedricha Dürrenmatta) uvádzanú v nemeckom jazyku.

Monografia, ktorej východiskom bola problematika nastolená už v diplomovej práci (*Der Zufall in den Kriminalromanen Friedrich Dürrenmatts aus den fünfziger Jahren*, 1995) a neskôr rovnomennej dizertácii autora, je fundovane spracovaným a podnetným príspevkom k dejinám, metodológii a interpretácii epickej kriminálnej literatúry.

Ako napovedá samotný názov, práca sa zaoberá fenoménom náhody, jej funkciou a problematikou v dvoch kriminálnych romá-

noch Friedricha Dürrenmatta – *Der Richter und sein Henker. Ein Kriminalroman* (Sudca a jeho kat. Kriminálny román, 1952) a *Der Verdacht. Ein Kriminalroman* (Podozrenie. Kriminálny román, 1953). Oba boli vytvorené ako romány na pokračovanie v krátkom časovom slede pre časopis *Die Schweizer Beobachter*. Okrem fenoménu náhody a ústrednej postavy bernského komisára Bärlacha ich spájajú aj tematické, jazykovo-štylistické, či kompozično-štruktúrne prvky.

Ján Jambor si kladie vo svojej monografii za cieľ v duchu štrukturalizmu prostredníctvom analýzy a interpretácie doložiť tézu, že v spomínaných dvoch románoch náhoda ako udalosť, kompozičný princíp a súčasť myšlienkového sveta postáv a výrokov rozprávača predstavuje hlavný prostriedok pri žánrovo inovačnom prístupe k modelom klasickej epickej kriminálnej literatúry. Ten je v práci označený ako variácia.

Literárna veda sa fenoménom náhody v spomínaných románoch zaoberá intenzívne už dlhšie, avšak vychádza predovšetkým z tretieho kriminálneho románu *Das Versprechen. Requiem auf den Kriminalroman* (Sľub. Requiem pre kriminálny román, 1958). Samotná téma monografie nie je v literárno-vednom výskume novum (čo naznačuje autor kritikou jednotlivých postupov a čo môžeme vidieť aj na bohatom zozname použitej literatúry). Prístup, ktorý autor k spracovaniu témy zvolil, považujem nielen pre germanistickú obec za veľmi prínosný. Pokým sa väčšina interpretácií literárnej vedy problému náhody venuje ako spoločnému problému všetkých troch románov (Sudca, Podozrenie a Sľub) alebo vychádza hlavne z tretieho románu, autor v monografii volí cestu interpretácie dvoch románov. A to s úmyslom poukázať na to, že prvé dva kriminálne romány nie sú len predstupňom pre tretí Dürrenmattov kriminálny román Sľub, ale sú samostatne kvalitatívne plnohodnotným prínosom do dejín tohto literárneho žánru.

Jamborova práca je prehľadne a metodicky členená do šiestich kapitol, ktoré sú následne rozčlenené do podkapitol. V prvých štyroch sa autor snaží čitateľa uviesť a poskytnúť mu nut-